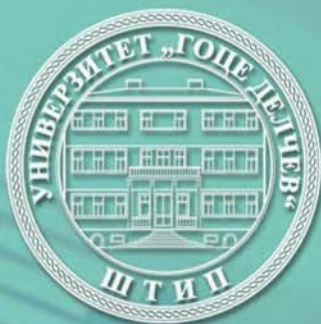

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ - ШТИП
ФАКУЛТЕТ ЗА МУЗИЧКА УМЕТНОСТ

ISSN 1857-7296

ГОДИШЕН ЗБОРНИК

ГОДИНА 3

БРОЈ 3

**УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ФАКУЛТЕТ ЗА МУЗИЧКА УМЕТНОСТ**

ISSN 1857-8659

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
2012**

ГОДИНА 3

БРОЈ 3

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ” – ШТИП
ФАКУЛТЕТ ЗА МУЗИЧКА УМЕТНОСТ**

За издавачот:

проф. д-р Илчо Јованов

Издавачки совет:

проф. д-р Саша Митрев
проф. д-р Лилјана Колева-Гудева
проф. д-р Илчо Јованов
проф. д-р Стефанија Лешкова-Зеленковска
проф. м-р Валентина Велковска-Трајановска
доц. м-р Владимир Јаневски
доц. м-р Гоце Гаврилски

Редакциски одбор:

проф. д-р Илчо Јованов
проф. д-р Стефанија Лешкова-Зеленковска
проф. м-р Валентина Велковска-Трајановска
доц. м-р Владимир Јаневски
доц. м-р Гоце Гаврилски

Главен уредник:

проф. д-р Стефанија Лешкова-Зеленковска

Одговорни уредници:

проф. д-р Илчо Јованов
проф. м-р Валентина Велковска-Трајановска
доц. м-р Владимир Јаневски

Јазично уредување:

Даница Гавриловска-Атанасовска

Техничко уредување:

Славе Димитров
Благој Михов

Редакција и администрација:

Универзитет „Гоце Делчев” - Штип
Факултет за музичка уметност
бул „Крсте Мисирков” 10-А
п.фах 201, 2000 Штип, Македонија

Table of Contents

Articles

СОДРЖИНА

78: 316.7 78:7.05

Проф. д-р Стефанија Лешкова - Зеленковска

Предизвиците на глобалната музичка култура во 21 век5-14

781.63:78.071.1

Проф . м-р Валентина Велковска Трајановска

Рихард Штраус – аспекти на оркестарскиот јазик
и симфониската поема „Дон Кихот“ 15-24

781.63:78.071.1

Доц. м-р. Гоце Гавриловски

Оркестрациска и темброва идеја и нивната звучна материјализација
во „Болеро“ од Морис Равел25-34

781..42/.42:78.083.3[:78.071.1

Доц. м-р Тихомир Јовиќ

Полифонијата во композицијата „Fantasia Corale“ од
Томислав Зографски (1934- 2000).....35-41

781.11:[784.5:78.071.1

м-р Ивана Јанков

Акордската структура застапена во вокалната кантата,„Псалми“ од Стојан Стојков ..43-52

78.071.1:791(497.7)

Доц. м-р Александар Трајковски

Уделот на домашните композитори во создавањето на музиката за
македонските играни филмови53-63

781.68:780.616.433

Доц. м-р Ангеле Михајловски

Значењето од примената на прстната гимнастика во решавањето на
техничките проблеми при пијанистичката интерпретација65-69

78:37.02: 159.947

Доц. д-р Владимир Талевски

Значењето на мотивацијата во музичко воспитно- образовниот процес71-79

78:376-056.45:[173.7:37.011.3-051

м-р Ленче Насев

Улогата на семејството, наставникот по музичко образование и учебникот во
откривање и поттикнување на музички талентирани ученици81-86

78:37:004.946

м-р Дуња Иванова

Децата и музиката во виртуелната реалност87-94

78:373.3:159.9.072

м-р Теута Халими

Примена на Гордон тестот за испитување на музичките способности на учениците
во прво одделение (албански наставен јазик) на основните училишта во Тетово95-105

780.6:398.8(497.7)	
Доц.м-р Горанчо Ангелов	
Музичките инструменти во македонските народни песни	107-129
781.7(497.7)	
Проф.д-р Илчо Јованов	
Основни карактеристики на музичкиот фолклор во Република Македонија	131-134
78.071.1:792.8:[061.1:793.3	
Доц. м-р Владимир Јаневски	
Кореографското творештво на Трајко Прокопиев во ансамблот „Танец	135-139
793.3:37(497.731)(091)	
Доц. д-р Соња Здравковска- Цепаровска	
Балетската едукација во Штип	141-147
781.1:[784.4:392(497.7)	
Проф. д-р Родна Величковска	
Ороводните песни и нивната и нивната територијална дистрибуција во македонското традиционално обредно пејачко изразување	149-154
398.332.16:793.31(497.7)	
Проф. д-р Оливера Васиќ	
Русалиски поворки – сличности и разлики со други поворки	155-159
392.5:784.4(497.735)	
м-р Тимко Чичаковски	
Свадбениот циклус во Малешево	161-168
793.3:793.31(497.7)	
Благица Илиќ	
Релевантни етнокоролошки карактеристики на орото Ибраим Оца- претпоставка за следење на регионалната идентификација	169-179
793.31(497.761)	
Марјан Андоновски	
Стилски карактеристики на орото кај Мијаците	181-188
793.31(497.732)(091)	
Стојанче Костов	
Историски аспекти на орската традиција во Овче Поле	189-195
793.31:792.8(497.734)	
Сашко Атанасов	
Методски аспекти на ората во Пијанец	197-218
793.31(497.7)(091)	
Фросина Мариновска	
Орската традиција во селото Врбјани –Прилепско поле	219-226
793.31(497.712)	
Елена Трајчева	
Поводи и места за играње во етничкиот предел Скопска Црна Гора	227-233

**ПРИМЕНА НА ГОРДОН -ТЕСТОТ ЗА ИСПИТУВАЊЕ
НА МУЗИЧКИТЕ СПОСОБНОСТИ НА УЧЕНИЦИТЕ ВО
ПРВО ОДДЕЛЕНИЕ (АЛБАНСКИ НАСТАВЕН ЈАЗИК) НА
ОСНОВНИТЕ УЧИЛИШТА ВО ТЕТОВО**

Во психолошките и музичко-психолошките истражувања како особено важен инструмент најчесто се користи тест. Денес најпознати и најупотребливи се тестовите на американскиот истражувач Едвин Гордон (Edwin Gordon) – еден од најуспешните научници на полето на музичката едукација. Неговите истражувања кои трааа со децении, донесоа на виделина потврдени резултати кои со голема веродостојност ја објаснуваат музичката надареност. Вториот познат тест на Гордон – „Тестови на елементарното музичко слушање“ – е прв и досега единствен инструмент конструиран за психолошкото испитување на децата од предучилишна и рана училишна возраст. Затоа своите тестови Гордон ги смета за показатели на слухот (audiation), односно, базичните музички способности. Од 2005 г. „Тестот за елементарно музичко слушање“ од Едвин Гордон, односно, неговиот прв дел – „Примарното мерење на музичкото слушање“ (“*Primary Measures of Music Audiation*”) – почна да се спроведува и во Република Македонија за истражувањето на музичките способности на учениците во 1 одделение на 8-годишното основно образование, односно, 7-8 годишна возраст. Покрај истражувањето во Скопје, беше решено да се направат тестирањата во други градови на Република Македонија меѓу кои и во Тетово.

Истражувањето ја опфати популацијата сочинета од учениците во прво одделение во 2005/06 учебна година на седуму основни училишта во Тетово. Според статистиката на Секторот за образование и култура при општина Тетово за учебната 2005/06 година, вкупната бројка на учениците од прво одделение кои ја следат наставата на три наставни јазици: македонски, албански и турски јазик е 847. Според статистичките податоци најголемиот дел од учениците од прво одделение, во учебната 2005/06 година ја следат наставата на албански наставен јазик (627 ученици, односно 74%). Имајќи ги предвид овие податоци, најпрво ги одредивме училиштата во кои би го спровеле истражувањето, како и бројот на учениците во нив. Се одлучивме за три училишта со 267 ученици. Бројот на учениците вклучени во истражувањето претставува 42% од вкупниот

број на учениците од прво одделение во 2005-06 учебна година во Тетово кои ја следат наставата на албански наставен јазик.

Период и место на истражувањето

Нашето истражување се одвиваше во периодот од 06.04.2006 до 03.05.2006 во горенаведените училишта. Според упатствата на Гордон, временскиот интервал меѓу двата теста (тоналниот и ритмичкиот) треба да биде не подолг од 14 дена.

Како што веќе рековме, како инструмент на истражување ни служеа тестовите на Е. Гордон “*Primary Measures of Music Audiation*” (понатаму – РММА) – стандардизирани тестови кои во долгогодишната практика се покажаа како едно од најприлагодените средства за утврдување на нивото за развојот на основните музички способности на децата од предучилишна и рана училишна возраст, односно, 5-8 години.

Во тестот на елементарното музичко слушање Гордон ја опфаќа само тоналната и ритмичката димензија, бидејќи другите компоненти не можат со сигурност да се испитуваат на оваа возраст. За решавањето на тестот не е потребно испитаникот да знае да чита и пишува, како и да има формално знаење за музиката, бидејќи, како што рековме погоре, тестот ја испитува пројавеноста на музичкиот потенцијал на детето поттикнат, пред сè, преку неформалното музичко искуство.

Тестот содржи тонален и ритмички дел. Секој од нив има примери за појаснување и вежбање, а потоа следат 40 задачи. Секоја задача се репродуцира на магнетофон или ЦД-плејер (лаптоп), а именувана е со одреден предмет (на пример, „книга“, „јаболко“ и др.) чијашто сликичка е на местото на одговори над задачите за полесна ориентација на листот за одговори.

По слушањето на две тонски (односно, ритмички) фрази кои ја сочинуваат задачата детето треба да одреди дали фразите („двата дела од песничката“, според Упатствата) се исти или различни. Се одговара со заокружување на сликичка со исти лица ако испитаникот мисли дека фразите кои ги слуша се исти, или сликичка со различни лица, ако мисли дека фразите се различни. Прирачникот-упатство за спроведувањето на тестот испитувачот го учи напамет.

Тестот е групен, стандардизиран и спаѓа во водени тестови бидејќи истражувачот го води тестот од почеток до крај. Во водењето на тестот се вклучува и репродуцирањето на примерите преку носачот на звук (во нашиот случај лаптоп).

Тек на истражувањето

Имајќи го предвид фактот дека децата на оваа возраст сè уште имаат проблем со адаптација, природно е кај некои од нив да се појави страв или стегнатост при контактот со нови лица. Кога го вршевме нашето тестирање, при средбите со учениците доаѓаа до израз индивидуалните својства на децата: дел од нив нè прифаќаа сосема нормално, додека мал број деца изразуваа екстремно голем страв, кој резултираше дури и со плачење. Но сепак, овие мали проблеми беа решени како со нашиот пристап кон децата, така и со помош на наставниците кои помагаа во целосниот процес на испитувањето.

Истражувањето се реализираше за време на наставните часови и траеше 45 минути. Сметаме дека нашето испитување не ја попречи наставната работа, туку, напротив, наставниците беа многу пријатно изненадени со тоа дека се случува ваква активност на полето на музичкото образование. Сметаме дека таквата реакција ќе биде во корист на развивањето на свеста на воспитачите, наставниците и родителите за важноста на овој предмет.

Со цел да не го чувствуваат стравот од зборот „тест“, ние воопшто не го употребувавме овој термин, и нашата намера ја појаснивме на овој начин: *„Сакаме вие да чуete неколку кратки песнички и да одговорите дали тие звучат исто или различно. Ова не е за оцена, само нè интересира мислењето на секој од вас. Ќе ви кажеме сè што треба да правите, ќе одговарате со кревање рака, а кога ќе дојде време ќе цртате на листот кој е пред вас. Ќе ви треба само молив и гума.“* По ова појаснување, според инструкциите на Гордон-тестот, почнавме да ги пуштаме примерите од лаптопот: прво примерите за вежбање на постапката, а потоа – задачите од тестот. На крајот на тестирањето ги собиравме листовите на секој ученик и ги групиравме по паралелки и по училишта.

По испитувањето, вршивме проверка на тестовите, и тоа после двете етапи на истражувањето – тоналниот и ритмичкиот тест. При проверувањето на тестовите одделно ги броивме парните и непарните одговори за да ги извршиме понатамошните статистички операции. Собраните податоци, вклучително и идентификационите податоци за учениците и училиштата, во временски период од еден месец ги внесовме во базата на податоци.

Резултати

Во нашата база имаме 267 внесови што укажува на вкупниот број на испитаниците. Според годината на раѓање поголемиот број наши испитаници во периодот на истражувањето имале 7-8 години (45% женски и 55% машки) т.е. возраст соодветна за примена на Гордон-тестот.

Структурата на базата е условена од двата дела на Гордон-тестот (тоналниот и ритмичкиот тест). Во нашата база и за двата теста, освен вкупниот број на точните одговори, ги внесувавме одделно парните и непарните одговори (split-half-техника) за пресметување на коефициентот на веродостојност. Креиравме и поле за забелешки, бидејќи имавме случаи кога учениците одговараа без да размислат за тоа што го слушаат (или, можеби, не ја разбрале задачата) така што нивните одговори се одвиваа по принципот „цик - цак“. Овие одговори – иако внесовме бројки во бараните колони за парни и непарни одговори, како и за нивниот вкупен број – во полето за забелешки ги означивме како негативни.

Во понатамошниот приказ ќе ги претставиме следниве резултати од вкупната популација, а потоа за секое училиште и паралелка: средни вредности; стандардни девијации; опсег; коефициенти на веродостојност; z-вредности; коефициенти на корелации.

Во наредната табела ги прикажуваме средните вредности и стандардните девијации добиени на тоналниот тест во секое од трите училишта, како и на вкупната истражена популација.

Табела бр.1

Училиште	Број на испитаници			Вредности	Показатели		
	М	Ж	Вк.		М	Ж	вкупно
О.У. „Лирија“	44	48	92	Mean <i>SD</i>	26.43 4.69	28.22 4.67	27.36 4.74
О.У. „Братство – Миѓени“	67	38	105	Mean <i>SD</i>	26.83 4.40	25.65 4.50	26.40 4.61
О.У. „Кирил и Методиј“	35	31	66	Mean <i>SD</i>	23.65 4.40	24.09 4.35	23.86 4.35
Вкупно	146	117	263	Mean <i>SD</i>	25.95 4.76	26.29 4.79	26.10 4.78
Гордон	/	/	280	Mean <i>SD</i>	/ /	/ /	32.0 4.75

На тестот е добиен коефициентот на веродостојност 0.58.

Во наредната табела го прикажуваме опсегот на резултатите добиени на тоналниот тест.

Табела бр.2

Тонален тест – опсег (range) - вкупна популација

	О.У. „Лирија“	О.У. „Братство - Миѓени“	О.У. „Кирил и Методиј“	Вкупна популација
Минимум	15	16	14	14
Максимум	36	36	35	36

Ритмички тест (Rhythm Test)

Во наредната табела ги прикажуваме средните вредности и стандардните девијации добиени на ритмичкиот тест во секое од трите училишта, како и на вкупната истражена популација.

Табела бр. 3

Средни вредности и стандардни девијации на ритмичкиот тест – вкупна популација

Училиште	Број на испитаници			Вредности	Показатели		
	М	Ж	Вк.		М	Ж	вкупно
О.У. „Лирија“	44	48	92	Mean SD	27.77 5.45	29.68 6.18	28.77 5.89
О.У. „Братство Миѓени“	65	40	105	Mean SD	26.69 4.69	26.67 4.98	26.68 4.97
О.У. „Кирил и Методиј“	35	31	66	Mean SD	25.14 4.69	25.35 5.33	25.24 4.97
Вкупно	144	119	263	Mean SD	26.64 5.13	27.54 5.81	27.05 5.47
Гордон	/	/	280	Mean SD	/	/	27.7 4.55

На тестот е добиен коефициентот на веродостојност 0.57. Значи, и во ритмичкиот тест резултатите можеме да ги прифатиме како веродостојни. Од табелата се согледува дека средните вредности добиени на овој тест се многу поблиски до резултатите на Гордон, а во О.У. „Лирија“

и ги надминуваат. Кај стандардните девијации забележуваме повисоки показатели што укажува на поголема индивидуализација на резултатите.

Во наредната табела го прикажуваме опсегот на резултатите добиени на ритмичкиот тест:

Табела бр. 4

Ритмички тест – опсег (range) - вкупна популација

	О.У. „Лирија“	О.У. „Братство - Миѓени“	О.У. „Кирил и Методиј“	Вкупна популација
Минимум	16	17	17	16
Максимум	39	38	34	39

Во наредната табела ги прикажуваме средните вредности и стандардните девијации на збирниот резултат во секое од трите училишта, како и на вкупната истражена популација.

Табела бр.5

Средни вредности и стандардни девијации на збирниот резултат – вкупна популација

Училиште	Број на испитаници			Вредности	Показатели		
	М	Ж	вкупно		М	Ж	вкупно
О.У. „Лирија“	44	47	91	Mean SD	54.20 8.95	58.02 9.80	56.17 9.54
О.У. „Братство – Миѓени“	68	40	108	Mean SD	51.95 7.63	51.05 10.28	53.23 8.33
О.У. „Кирил и Методиј“	35	31	66	Mean SD	48.8 7.63	49.45 8.36	49.10 7.93
Вкупно	147	118	265	Mean SD	52.55 8.71	53.94 9.47	53.18 9.07
Гордон	/	/	280	Mean SD	/ /	/ /	59.7 8.35

Показателите на збирниот резултат се поврзани со показателите на тоналниот и ритмичкиот тест, затоа пропорциите на резултатите се речиси исти како и во претходните анализи. Ниските резултати на тоналниот тест влијаат на збирниот резултат, затоа неговите средни вредности се повторно пониски од оние на Гордон. Показателите на стандардните девијации се блиски до резултатите на Гордон, иако кај вкупната популација тие се повисоки, укажувајќи на значајни индивидуални разлики.

На z -тестот на збирниот резултат очекувано е добиена негативна вредност: $z (CS) = -12.78$. И кај оваа вредност констатираме дека $z < -1.96$ кој претставува критична вредност потребна за одрекување на нултата-хипотеза на ниво $\alpha = .05$.

Во наредната табела го прикажуваме опсегот на збирниот резултат.

Табела бр.6

Збирниот резултат – опсег (range) - вкупна популација

	„Лирија“	„Братство -Миџени“	„Кирил и Методиј“	Вк.популација
Мин.	35	35	37	35
Макс.	74	72	67	74

Во наредната табела ги прикажуваме средните вредности и стандардните девијации на сите тестови кај вкупната популација.

Табела бр.7

Вкупна популација – средни вредности и стандардни девијации од сите тестови

Вид на тест	Показатели	Машки	Женски	Вкупно	Гордон
Тонален (Tonal)	Mean	25.95	26.29	26.10	32.0
	SD	4.76	4.79	4.78	4.75
Ритмички (Rhythm)	Mean	26.64	27.54	27.05	27.7
	SD	5.13	5.81	5.47	4.55
Збирен (Composite)	Mean	52.55	53.94	53.18	59.7
	SD	8.71	9.47	9.07	8.35

Од предложената табела се согледуваат генерално повисоките средни вредности кај женските деца на тоналниот и ритмичкиот тест. На тоналниот тест показателите на стандардните девијации највеќе се

доближуваат до резултатите на Гордон. Показателите на стандардните девијации на ритмичкиот тест се повисоки што укажува на поголеми индивидуални разлики на добиените резултати.

Во наредната табела ги прикажуваме корелациите на сировите резултати на тоналниот и ритмичкиот тест меѓусебно и со збирниот резултат.

Табела бр.8

Вкупна популација – корелации на сировите резултати

Вид на тест	Вкупна популација	Гордон
Тонален – ритмички	0.55	0.51
Тонален – збирен	0.86	0.89
Ритмички – збирен	0.74	0.88

Од табелата се согледува дека коефициентите на корелација се блиски со резултатите на Гордон. Сите коефициенти се позитивни. Најслаба корелација е добиена помеѓу тоналниот и ритмичкиот тест, речиси иста корелација ја посочува и Гордон. Коефициентот на корелација меѓу ритмичкиот тест и збирниот резултат е очекувано понизок од посочениот од Гордон.

Заклучок

Највпечатливата разлика на нашите резултати на ниво на вкупната популација со резултатите на Гордон е повисоката средна вредност на ритмичкиот тест во споредба со тоналниот. Најважните сознанија добиени од нашето истражување се следниве:

- генерално пониските средни вредности на двата теста и на збирниот резултат на вкупната популација;
- обратниот сооднос на средните вредности во споредба со посочениот од Гордон (средната вредност на ритмичкиот тест е повисока од онаа на тоналниот);
- показатели на стандардните девијации се блиски до посочените од Гордон што укажува на компактоста на резултатите.

Врз база на нашите показатели можеме да изнесеме одреден заклучок

дека музичките способности од областа на ритмот кај албанската популација на учениците од прво одделение во Тетово се многу поизразени и поразвиени од тоналните. Се разбира, на овој план треба да се истражува понатаму, за да се потврди овој заклучок. Во ваквите истражувањата треба да се испитаат и факторите кои што влијаат на овие поизразени ритмички афинитети. Еден од тие фактори може да биде фолклорната музика, бидејќи ритмот во албанскиот фолклор во Тетово е доминирачки елемент, а идиофоните и мембранофоните инструменти (дајре, тапан) – се најупотребуваните во албанската музичка традиција на овој град. Токму ритмичкиот елемент со специфичните говорни ритмови, мешани народни ритмови, но и рамномерна дводелност и др., се јавува како препознатлив белег на фолклорните изведби на овој крај.

За послабите резултати на нашите испитаници на тоналниот тест, сметаме, негативно влијае и фактот дека денешните деца многу малку пејат, што може да биде една од причините нивниот музички развој, од аспектот на тоналитетот и мелодијата, да биде отежнет. За жал, постоечките услови во одделенската настава кога часовите по музичко образование не се реализираат според предвидената програма (многу малку се слуша музика, малку се учат песни итн.), исто така, негативно влијаат врз музичкиот развој на децата токму во фазата во која тој би требало да се одвива најинтензивно и најпродуктивно. Затоа оваа состојба е постојано прашање на стручните дискусии во кои се сугерира предметот музичкото образование да го реализираат предметните наставници дипломирани на Одделот за музичка теорија и педагогија на ФМУ, а не учителите. Истото се однесува и на наставата по музика во детските градинки кои ги опфаќаат децата во уште посуптилната фаза на музичкиот развој. А наставниците-музичари, пак, треба со соодветните педагошки постапки да ги надградуваат оние елементи кај кои децата покажуваат послаби резултати. Свој придонес треба да дадат и различните културни институции – како, на пример, Центарот за култура – со инвестирање и поттикнување на музичките активности, односно, креирање на поволни услови за функционирање на најразлични детски вокални и инструментални ансамбли што позитивно би влијаело на вкупниот музички развој на децата.

Користена литература

- Ангелоска-Галевска, Наташа. *Предуслови за појавата на квалитативните истражувања во општествените науки*. Скопје: Dhomi, Ajmone. (2000). *Metodikë e edukatës muzikore*. Prishtinë: Universiteti i Prishtinës
- Gordon, Edwin E. (2004). *The Aural/Visual Experience of Music Literacy*. Chicago: G.I.A. Publications, Inc.
- Gordon, Edwin E. (2003). *Learning Sequences in Music*. Chicago: G.I.A. Publications, Inc.
- Gordon, Edwin E. (2002). *Developmental and Stabilized Music Aptitudes. Further Evidence of the Duality*. Chicago: G.I.A. Publications, Inc.
- Gordon, Edwin E. *Music Aptitude and Related Tests. An Introduction*. Chicago: G.I.A. Publications, Inc.
- Gordon, Edwin E. (1986). *Designing Objective Research in Music Education*. Chicago: G.I.A. Publications, Inc.
- Glumić, Tomislav. (1980). *Muzika i dete*. Knjazevac: Nota
- Коларовска-Гмирја, Викторија. (2008). Детерминанти на музичката култура кај учениците во I одделение на основните училишта во Скопје (докторска дисертација). Скопје: ФМУ
- Kolarovska-Gmirja, Viktorija. (2006). Gordon Test in Macedonia. <http://mmc.edu.mk/IRAM/Conferences/XIConf/VKolarovskaXI.pdf>
- Mirković-Radoš, Ksenija. (1982). *Psihologija muzičkih sposobnosti*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
- Mirković-Radoš, Ksenija. (1996). *Psihologija muzyke*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
- Николоски, Томе. (2001). *Статистика во психологијата*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Филозофски факултет
- Osmani, Qufli. (2003). *Psihologjia zhvillimore*. Tetovë: U.S.H.T.
- Rojko, Pavel. (1982). *Psihološke osnove intonacije i ritma*. Zagreb: Muzikološki zavod Muzičke akademije
- Rojko, Pavel. (1981). *Testiranje u muzici*. Zagreb: Muzikološki zavod Muzičke akademije
- Swanson R. Bessie. (1981). *Music in the Education of Children* (fourth edition). Belmont, California: Wadsworth Publishing Company
- Spahiu, Seniha. (1976). *Edukatë muzikore*. Prishtinë: Enti i teksteve dhe i mjeteve mësimore të Kopsovës

Smiljanić, Vera. (1981). *Razvojna psihologija*. Beograd: Savez drustava psihologa Srbije

Smiljanić, Vera, Ivan Toličić. (1981). *Dečja psihologija*. Beograd: Zavod za uzbenike i nastavna sredstva

Vasilević, Zorislava, M. (2000). *Metodika muzičke pismenosti*. Beograd

Zajazi, Tahir. (1997). *Pedagogjija e arsimit I*. Shkup: Logos – A

